

Лъчезар Станчев Нашето детство

Из „Под шума на чинарите“
спомени за Емил Коралов, 1996

Венецът на Стара планина от връх Червени камък до Тодорини кукли обгръща от югозапад долината на Старата река с курортния град Вършец. Тогава Вършец беше малко село. У нас се разказваше, че когато съм бил малък веднъж съм се навел да пия вода от един стубел (широк издълбан дънер на дърво, през който изтича водата на извор). Паднал съм в него. Само краката ми стърчели отгоре. За щастие брат ми Емил, който бил наблизко, ме изтеглил. Но за моето спасение има и други претенденти. Сестра ми Райна ми е разказвала, че Емил започнал да вика и тя ме спасила. А Емиловият съученик Димитър Даскалов, който по-късно беше кмет на град Вършец, ми е разказвал, че той бил наблизко и ми помогнал. Но аз вярвам, че най-вероятно е брат ми Емил да ме е извадил от стубела. Той е излязъл с мен да играе и е бил съвсем наблизко. След изваждането ми от стубела може да са помогнали и другите...

Разказвали са ми и друг случай. Майка ми дала на Емил биберона да ми го донесе. Бил съм съвсем малък. Емил паднал и се търколил по стълбата, но през всичкото време държал високо биберона и ми го донесъл напълно запазен.

Бях само на четири години, когато си построихме къщата—вила „Незабравка“. В нея отраснахме една сестра и четирима братя. Къщата ни се намиралше извън селото, на полето под хълма „Красна“. На хълма имаше няколко черници, „дуди“ както ги наричахме. Често ходехме на баира да ядем дуди. С Емил се връщахме черни като арапчета. Аз бях най-малкият, а Емил — само две години по-голям от мен. Затова най-много съм другарувал с него.

По онова време се заредиха една след друга три войни. Баща ни беше постоянно на фронта. Колко се радвахме, когато се връщаше в отпуск! Събрани край топлата печка, ние го слушахме да разказва за войната или да ни чете свои стихотворения. Той пишеше стихове и песни, нотираше и изпълняваше сам на цигулка своите песни. Заспивахме, а той до късно работеше под жумящата газена лампа. Под влияние на баща ни всички се опитвахме да пишем. Ако беше пролет, баща ни хващаше за ръка брат ми Емил

и мен и ни повеждаше из градината да ни разказва за интересния живот на природата. Ако беше зима, нараваше ловджийската пушка. И ние тръгнахме с него, но не на лов, а на разходка през снежните гори от дъбове и буки, под които притичваха зайци.

Така растяхме сред тия незабравими хубости!

Зиме ходехме с обуца, а лете — боси или с дървени сандали, които сам баща ни беше измайсторил.

Помня как, запретнали крачоли, четиримата братя отивахме вечер с фенер да ловим раци. Беше тайнствено и много интересно. Рациите пълзяха по пясъка из вировете да си търсят храна. Емил светеше с фенера. Аз носех торбата. По-големите потопяваха ръка до лакът зад някой рак, подплашваха го с пръстите на другата ръка и той влизаше в клопката. Веднъж изпуснах торбата, понеже един рак беше пролазил по нея и беше размахал дългите си щипки. Емил се затича към мене да ме спасява. Подхлъзна се и натопи фенера. Той изгасна. Луната се беше скрила зад облак. Стана тъмно и страшно. После често се смеехме, щом си спомнехме това приключение.

Есен ходехме с Емил за гъби или да събираме паднали зрели орехи. Когато нямаше какво да ядем, беряхме коприва и киселец за чорба.

Във вила „Незабравка“ си спомням такъв случай: през лятото, когато баща ни беше войник на фронта, ние нямахме хляб, нито брашно за качамак. Снабдявахме се с хляб от фурната. Но хлебарят го мобилизираха да пече хляб за войската и той отказваше на брат ми Веселин да ни дава повече хляб. Ала на майка ни не могъл да откаже, че учела и негово дете. Казали й някое от по-малките деца да идва при него рано сутрин. С тази задача натовариха брат ми Емил. Макар че беше ранобуден, той навиваше будилника, който не звънеше, а свиреше в определения час една хубава мелодия. Спомням си, че беше много приятна. Но не вярвам да е била толкова хубава за Емил, който трябваше да става при първи петли, да грабва торбичката и да отива за хляб. Събуждах се и аз и го чаках да се върне. Посрещахме го като герой.

Веднъж, щом запя часовникът, станах и отидох и аз с него. Трябваше да минем през полето. Слушахме първите петли, които се надпяваха от всички страни. Беше и страшно, и хубаво!

След десетина минути влязохме в селото, фурната се намираще на края му. Заварихме хлебаря да хвърля кръглите хлябове в пещта. Почакахме до-

като се опекаат самуните и хлебарят ни даде два хляба. Предупреди ни да внимаваме да не ни види някой.

Тръгнахме си, но на главната улица, по която минахме, срещнахме един селянин, който изглежда ни бе познал и подхвърли: „Като си нямат нивица, ще си носят хлебеца от фурната...“ Нищо не му отговорихме, а продължихме забързани.

След малко се появи един стражар. Той изгледа брат ми Емил и като размаха палката си, извика: „Бързо се прибирайте в къщи!“ Затичахме и скоро се загубихме от погледа му. Емил каза: „Добре, че не ни попита какво носим!“

В училище брат ми Емил беше пълен отличник. Запомняше всичко в клас и понякога дори не отваряше учебниците. Той ми прочете романа „Робинзон Крузо“. Но аз бях нетърпелив. Искях и сам да се науча да чета." Тогава Емил ми показа буквите. Родителите ни имаха голяма за онова време домашна библиотека. Купуваха и детски книги, и детските списания „Звездица“, „Светулка“, „Детска радост“, „Детска почивка“, „Картинна галерия“. Учихме много стихотворения наизуст. Емил декламираше творби от Елин Пелин, от Васил Иванов — чичо Стоян, а и от баща ни. Особено обичаше едно малко стихотворение, посветено на сестра ни Райна:

...Нещо носи Райничка Във покрита кошничка.

—Какво носиш, милинка? — попита я бабичка.

—Дадох ми добри дружки за мил дядо меки крушки.

Емил скоро се почувства голям за детските стихотворения и започна да чете с увлечение от нашата библиотека романите на Жул Верн и Майн Рид, „Клетниците“ и „Бюг Жаргал“ от Виктор Юго и др.

Когато в цялата страна извършваха арести на видни комунисти, беше направен списък и във Вършец. Стражарските ботуши затропаха от къща на къща. Най-големият ни брат— Веселин—разбра, че ще бъде арестуван и се скри в планината заедно с други младежи и възрастни. Преди да избяга, той се беше уговорил с братята ми Емил и по-големия от него Любен къде да му носят храна. Веднъж ме взеха и мен при срещата край реката зад орешака. Като се разделихме забелязахме, че селският пъдар ни е видял. Ако проследи брат ни Веселин, можеше да открие къде се крият другарите му. За да отклоним вниманието му, Любен и Емил решиха да хвърляме камъни, като че брулим орехи. Пъдарят хукна към нас и завика:

— Стойте или ще стрелям!

Емил ме дръпна за ръката:

— Не бой се! Той няма пушка, а тояга. Бягай да бягаме!
Затичах се по-бързо и от тях. Така отклонихме пъдаря надалече.

Въстанието започна. Майка ни с помощта на други другари, беше укрила в нашата къща Водачите Георги Димитров и Васил Коларов. Напразно ги търсеха! Не можеха да ги открият! Започна разгромът. Запалиха къщата ни. В пожара изгоряха и нашите любими книги и списания от детството ни..

Тодор Харманджиев

Заедно през годините

Имаше във Врачанската гимназия един наш съученик Емил Станчев от Вършец, за когото се знаеше, че е син на учителско прогресивно семейство, че баща му е народен деец в Берковския край и е автор на пиеси, които се играят по сборове и вечеринки. Емил с псевдонима Емил Зрак, печаташе стихотворения във вестник „Младеж“.

Септемврийските събития ни завариха в предпоследния гимназиален клас.

Нашето приятелство започна, когато свърши нормалният ход на времето в обществените явления, в надеждите и личните намерения на отделния човек. Бяхме едно поколение, отскоро излязло из своето юношество и трябваше бързо да възмъжаваме. Съдбоносните сътресения тласкаха всичко напред...

Зимните студове бяха вече настъпили, а Емил ходеше загърнат все със сивото сако. То беше оцеляло, защото било на гърба му, когато след разгрома на въстанието наказателна шпицкоманда е изгорила тяхната къща във Вършец.

Два месеца след поражението на Септемврийското въстание създадохме в гимназията нелегална организация. В ученическата квартира на Емил ние — неколцина от нейното ръководство, посрещнахме Новата 1924 година. Вдигнахме наздравица за битката, която смятахме, че наскоро предстои.

Той често пътуваше до София — като куриер на врачанския партиен нелегален комитет. Оттам се връщаше с кошница, в която отгоре се виждаха ябълки, за да не си личат под тях някои неща, заради които можеше да се изкарат години затвор.

Наскоро след въстанието започнаха да излизат нови литературни списания: „Нов път“ — редактирано от Георги Бакалов с неговото умение да събира около себе си млади сили и да се радва на техните успехи; „Пламык“ | на Гео Милев — дръзко изправил ръст срещу политическата тирания и насилие, безкомпромисно категоричен по най-парливите проблеми на литературата.

В нашата поезия настъпи решителен прелом от съдбоносно значение. Настана Време на нова поетическа образност, на оригинални хрумвания, на смели полети. Въображението на младите поети решително се обърна към народа. Гласовете им ясно се отличаваха едни от други — и това беше добър пример за нас, най-младите.

В гимназията имахме хубава другарска среда." Занимаваха ни проблемите на поетическото творчество. Сигурно от тези наши разговори Емил беше разбрал, че пиша стихове. За мен остана завинаги паметен един априлски следобед. Дърветата бяха вече прецъфтели, клоните бяха натежали от капки по прясната зеленина—преди час бе валяло и те искряха от слънцето. Ние с Емил се разхождахме по улиците и на тръгване към Вратцата той ненадейно ме попита не пиша ли стихове. Трябваше да му призная, че е познал. Той пожела да ги прочете. Отидохме къщи и докато ги прегледа беше се здрачило та трябваше да запали газената лампа — в града още нямаше електрическо осветление по къщите. Емил каза, че на стиховете им липсва онова, което прави поезията да се чувства, че е българска. Разбрах го веднага, защото беше прав. Още същата вечер, след като той си отиде, изгорих всичко, което бях натрупал за две години. И си обещах да го изненадам със съвсем други стихове. След три-четири дена му дадох ново стихотворение. При следващото си заминаване за София той го отнесе, за да го предаде в редакцията на вестник „Бъдеще“. Подир седмица то излезе.

Извършеното при това аутодафе смятам за предел между своите лутаници из познатите затворени сфери на симВолизма и излизането на открито. Благодарността ми към Емил за тази първа негова критика постави началото на нашата литературна дружба, А взаимното доброжелателство, изразявано неведнъж помежду ни в безпощадни критически бележки, завинаги укрепи нашето искрено приятелство.

Тяхното семейство, интернирано след септемврийските събития в едно врачанско село, най-после успя да се пресели в София. Между двама ни с Емил започна преписка—имаше какво да си пишем почти всяка седмица. Това беше приятелски разговор в писма—разменяхме си възражения, препоръки, хрумвания, до които човек не би достигнал при размисъл насаме. Поводът обикновено беше или мое стихотворение преди да бъде предложено за печат, или негово, изпратено до мен. Той вече печаташе в „Нов път“ с името, което му остана завинаги. Бе го взел от баща си, който си

е служил с него в своите литературни изяви. Бе го възприел като завет, на който откликна с всичката си творческа всеотдайност.

Той се отнасяше с възвишен, дълбоко осмислен пиетет към делото и паметта на баща си, към неговия личен пример на гражданин и човек, към неговата безкомпромисна нравственост.

Емил сътрудничесе с псевдонима Корал и в хумористичното списание „Звънар“, на което Крум Кюлявков и Тома Измирлиев бяха редактори, издатели, коректори, администратори, експедитори и... всичко. Там той публикува доста сапирични стихотворения.

През лятото на 1924 г. в сп. „Нов път“ излязоха две мои стихотворения, а през есента и третото — „Септември“, по повод първата годишнина на въстанието. Впоследствие с него започна поредицата стихове, подходящи за издаване в книга...

Следващата 1926 г. ние двамата бяхме вече студенти и заедно издадохме стихосбирката „Белият конник“. Аз участвах със стихове, а той — със стихове и един лиричен разказ с автобиографична подкладка. Всичко в книгата ни беше наваяно от вярата в едно хубаво бъдеще. И може би най-вече заради това тя беше посрещната много добре. До нея се стигна След дълги разговори върху онова, което трябваше да се отбере от написаното и публикувано от нас до тогава. Дискусиите продължаваха до полунощ понякога и в разходките ни из софийските улици.

Емил Коралов бе търсач и откривател на характери, на човешки съдби. С будна гражданска съвест, с остра наблюдателност той се вглеждаше в нашата действителност и намираше какво с)а изнесе от нея на показ пред съвременниците, за да им покаже, че животът трябва да става по-добър, а хората — по-човечни.

В романите си той е изявил основните черти на своя белетристичен талант: тънка наблюдателност, съчетана с умението да отбира най-значителното, най-характерното, същественото. Подробно психологическо вникване в постъпките, в помислите, в преживяванията на героите. Стройна композиция. Увлечателна интрига. Завладяваща фабула. Отзивчивост към човешката участ — склонност на неговата писателска природа, придобита още от ученическите години в семейната му среда и култивирана през целия му по-нататъшен творчески път. Романите му са израз на времето, когато са замислени и написани. Те са показатели на неговите идеологически позиции, на чувствителната

гражданска съвест, на постоянната и навременна отзивчивост към проблемите на съвременното.

В неговия свят от човешки взаимоотношения присъства невидимо, но осезаемо действителен хуманизъм, въодушевен от вярата в тия, които изстраждат и отстояват истината.

Това са книги, написани с обич и от обич към човека, създадени по повелята на един осъзнат дълг. От името и в името на своите съвременници той откликва на проблемите, които тревожат и него, и тях.

Емил Коралов е изявил най-цялостно своите качества на белетрист в романа си „Септемврийци“ — написан по подбудата на лично преживяното, на премисленото, на изстраданото... И на една висока нравственост в отношението към събития и човешки изяви. В него достоверното и автобиографичното вдъхват доверие към истината.

Това е роман, вдъхновен от едно разгромено въстание. Носен е дълго в съзнанието като замисъл, като намерение да бъде осъществен — в памет на загиналите и за въздаване на дължимото на оцелелите.

Неговите книги за деца и възрастни възпитават в дух на човечност и уважение към доброто начало в живота.

Ангел Тодоров

Топлата усмивка на приятел

Между Септемврийското въстание от 1923 г. и априлските събития от 1925 г., в условията на тежък терор, излизаха леви комунистически издания — литературното списание „Нов път“, редактирано от Г. Бакалов, и хумористичното издание „Звънар“, под редакцията на Крум Кюлявков и Тома Измирлиев. В онова Време и аз, и Емил Коралов (който е мой Връстник — родени сме през 1906 г.) бяхме ученици в последните класове на гимназията, но в различни градове и не се познавахме. Именно тогава името му стана известно — той сътрудничеса в тия издания. Когато през есента на 1925 г. дойдох в София, запознах се с младите тогавашни писатели-комунисти, сред които беше и Емил Коралов. Сътрудничела Поляновото издание „Наковалня“, на което Коралов не беше сътрудник, но на неговите страници се появяваше брат му Лъчезар Станчев с псевдонима Л. Жаднев. Тогава имаше голям разнобой в левия литературен печат — наред с пряко партийните издания като „Наковалня“, излизаха и други леви издания с общ прогресивен характер, където сътрудничеха и Коралов, и други наши писатели. Бяхме приятели — Радевски и Ланков живееха в една таванска стаичка на бул. „Христо Ботев“, а на същия таван, не в стая, а пряко под гредите, живееше Тодор Харманджиев, с когото Коралов беше 6 най-близка дружба. В това време, в началото на 1926 г. те двамата—Коралов и Харманджиев, издадоха един общ сборник — „Белият конник“, стихове, но и едно произведение в проза — „Белият дом“ от Коралов: разказ за къщата на неговото семейство във Вършец, която след разгрома на Септемврийското въстание шпицкомандите запалили. Коралов пак тогава издаде и няколко „хвърчащи листове“, „Талаз“, със стихове от него, Т. Харманджиев, Хр. Радевски, Л. Станчев (с псевдоним Беронов). Изобщо тая среда ми беше много добре позната, а с Емил често се виждахме. Той пишеше по това време и поезия, и проза, за да мине наскоро само към прозата и то главно към романа.

В 1927 г. излезе неговият сборник „Луната и прокурорът“. Написах за книгата отрицателна рецензия в сп. „Наковалня“. Тая рецензия ни

раздели и дълги години ние дори не се виждахме. Следях обаче с интерес неговото творчество — той пишеше добри романи, а и силно се проявяваше в детската литература. Цели четиринадесет години, от 1933 до 1947, редактираше детското издание „Весела дружина“, което значително се различаваше от „Светулка“ и „Детска радост“. Работеше заедно с Разцветников, Л. Станчев и други видни наши писатели. През 1934-36 г. заедно с Георги Цанев и Светослав Минков редактираше и седмичния литературен вестник „ЛИК“ — Литература, Изкуство, Култура.

Дълги години после работи в младежкото издателство и на неговия , труд, подбор и редакция се дължи излизането на редица добри книги за деца , и юноши. И главното, заредиха се един след друг неговите романи, с които той се наложи като един от най-добрите наши писатели... *

Бях се сприятелил с полския писател Анатол Стерн — поет, който имаше и книги в проза за юноши. При едно негово идване в България, той донесе своя книга за юноши, преведена вече на руски и други езици, и поиска , да съдействам за превеждането ѝ на български език. Заведох го при Емил ' Коралов в издателство „Народна младеж“. Коралов прие полския гост с голяма сърдечност и внимание. Стерн му разказа съдържанието на своята книга. Коралов обеща да я даде на български рецензент, който знае полски език и от своя страна да направи всичко възможно книгата да излезе и у нас. Забравил съм какво стана по-нататък, дали книгата излезе или не, но съм запомнил доброто впечатление, което остави у полския писател тази среща.

През 1966 г. Емил Коралов навърши шестдесет години. Явиха се за него доста статии в нашия периодичен и литературен печат. Съюзът на българските писатели му уреди честване в родния му край. Тогава бях един от секретарите на Съюза. Нашето ръководство ме натовари да го представлявам. Доста голяма група заминахме с автобус до Михайловград. Посетихме и едно читалище — струва ми се ; във Вършец. И на двете места бе изнесен доклад за юбиляра, а аз! прочетох приветствието. Не забравих да добавя и мои думи — за нашата стара дружба. След това в София Емил и неговата любезна съпруга поканиха мен и неколцина други участници в юбилея на вечеря у дома си. Прекарахме прекрасна вечер, разтвориха се душите за спомени и благопожелания. "

За съжаление, към края на живота си Емил Коралов се разболя тежко. Болестта му го караше постоянно да трепери. Обаче ходеше и, макар и трудно, разговаряше.

Малко преди смъртта му го видях след моста на ул. „Граф Игнатиев“ до Строителния техникум „Христо Ботев“, близо до паметника на Христо Смирненски. Спряхме се, поговорихме, но се виждаше, че не е добре и скоро се разделихме. При сбогуването на лицето му се появи усмивка, която по-скоро приличаше на мъчителна болка. И все пак това беше топлата усмивка на приятел, с когото сме живели години с едни копнежи, с едни мисли, с едни надежди.

Атанас Душков

Добрият човек и талантлив писател

Не можем да говорим за Емил Коралов и да не започнем с родителите му. Това са народните учители Донка Бояджиева Станчева и Дончо Димитров Станчев. Моите спомени за тях начеват непосредствено след Първата световна война, далече преди познанството ми с Емил и неговите двама братя Веселин и Лъчезар, с които се знаем добре — свързват ни общи интереси и съвместната работа в София. Най-големият им брат Любен не съм виждал. Зная, че е починал след тежки побоища в 1925 г. Сестра им Райна познавам сравнително добре.

Приятелството на нашите родители е по-старо и води началото си още от техните млади години. Дончо Станчев е роден в Пирдоп, а баща ми в Копривщица. Заедно са учили, заедно служили през войните, заедно учителствали. Баща ми в Кюстендил, в Копривщица, няколко други селища и накрая в Михайловград (някогашния Фердинанд, сега Монтана), а Дончо Станчев в село Славотин, Михайловградско, Борован, Михайловград и Вършец, където остава и до смъртта си през 1921 година.

| Пирдоп е център на Средногорието. Тук копривщенци пазаруват, тук се съдят, женят се помежду си, създават приятелски връзки. Градът дълги години е околийско средище. Идвайки в тогавашния Фердинанд, доста копривщенци, пирдопчани или земляци от Средногорието се отбиват у дома. Между тях са Нейко Азманов от Копривщица и Дончо Станчев от Пирдоп. Напълно естествено е да потърсят и възобновят младежката си дружба, вече като колеги учители и съмишленици, да „се повидят и побъбрят“. Разбира се при тия срещи най-напред са спомените от младостта и оня благословен възрожденски край на старите българи, после работата и политическите въпроси на деня.

Не им разбрах много от политиката, но си спомням добре трудностите, които преживявахме и еднаквата съдба, на която бяха подхвърлени родителите ни с ония безконечни гонения поради техните прогресивни убеждения. А и многочислените семейства не са били малко бреме за плещите им. И ние, макар и деца, чувствахме тия родителски тегоби.

Така остана В моето съзнание земякът на родителите ми Дончо Станчев, бащата на Емил. По-късно, когато ставаше въпрос за него, баща ми го обрисуваше като добър педагог, сътрудник на учителските издания и автор на стихотворения с псевдоним Д. С. Лъчезаров. Оттам идва и хрумването да наименува най-малкия си син Лъчезар — днешния наш известен поет Лъчезар Станчев.

С Емил се запознах през 1925 година, когато за пръв път дойдох в София и се настаних да живея при омъжената им сестра в Горни Лозенец. Отначало постъпих като словослагател, а след това станах и ученик в Графическото училище при Държавната печатница. Новосъздаденият литературен кръжок „Ученическа мисъл“ беше за нас истинска творческа лаборатория, ръководена от учителя по литература Иванов, брат на Елин Пелин.

Ние старателно следяхме и обсъждахме всичко излязло от печат, б това число и „Нов път“ на Георги Бакалов, и „Пламяк“ на Гео Милев. Още бяха пресни раните от Септемврийското въстание, преживявахме трагичните дни на 1925-а. Но ние се вдъхновявахме и от творбите на новото попълнение творци, които разведряваха атмосферата. Такова чувство изпитвахме и при появата на хвърчащия лист „Талаз“. На челната страница личаха нови имена — Тодор Харманджиев, Емил Коралов, Андрей Каменградов, Христо Радевски, Лъчезар Веронов (Станчев). Попаднахме и на друга находка — сборника „Белият конник“ с творби на Тодор Харманджиев и Емил Коралов.

Аз бях вече навлязъл в синдикалното движение и бях член на Централното ръководство на Печатарските работници при Независимите работнически професионални съюзи (НРПС). Много се изненадах, когато се срещнахме с Емил Коралов именно тук. Не си спомням по какъв повод Емил беше дошъл, но ни се отдаде случай да се срещнем и запознаем. През 1930-31 г. аз бях вече професионален журналист, щатен репортер във вестниците „Заря“ и „Пладне“, където завеждах и хумористичното приложение. Една сутрин бях приятно изненадан, когато Илия Бешков, с когото правехме приложението — той карикатурите, аз текста, доведе Никола Фурнаджиев и Емил Коралов. Не си спомням дали Коралов донесе нещо за печат, но разговорът не съм забравил. Запита ме за моето житие и когато узна, че съм от Копривщица, а съм учил в Михайловград, видимо се зарадва:

— Значи по две линии се сближихме—усмихна се той. —
По средногорска и по...

—... шопска —прекъсна го Бешков. — Ама добър хибрид!..

Илия каза няколко ласкави думи за мен и ме покани да прочета нещо свое. Изпълних желанието, като рецитирах поемата-си „Весели приключения“.

Фурнаджиев мълчеше, но Коралов не спести похвалите си и това като че ли ми даде криле.

— Готова книга — рече той. — Остава сега да я вземе Илия и да я нарисува!

Така и направихме. Тя стана една от шестте мои книги, които издаде книгоиздателство „Хемус“, с чудесни илюстрации от Илия Бешков.

След това ние се срещаше с Емил Коралов по детските издания: „Светулка“, „Детска радост“, „Детски свят“, „Детски живот“ и други. Като завеждащ първите детски радиочасове при „Родно радио“, имах възможност да използвам доста творби на Коралов, изпълнени пред микрофона от артистите Константин Кисимов, Стефан Савов и Невена Буюклиева. Тогава „Родно Радио“ се ръководеше от Българския радиосъюз на радиолюбителите, който нямаше бюджет; хонорари не се изплащаха, но Емил редовно ми предоставяше материали.

В ония години ние провеждахме доста литературни срещи и четения пред деца и ученици. Тях организираше Дружеството на детските писатели, понякога отдел „Социални грижи“ при столичната община, където Петър Славински беше секретар. В тия срещи участваха именити писатели, като Емануил Попдимитров, Чичо Стоян, Елин Пелин, Дора Габе, Стилиян Чилингиров, Георги Райчев, Ран Босилек, Ангел Каралийчев, Калина Малина, Емил Коралов, пишещият тези редове и много други. Трябва да кажа, че Кораловите игриви приказки в римувана проза раздвижваха децата. Разбира се, за това помагаше и бликащият хумор, един от характерните белези в неговото творчество. Децата го слушаха с внимание и го обичаха искрено. Той жънеше успехи.

Читателите познават името на Емил Коралов като автор на разкази, новели и романи за деца и възрастни. Но малцина знаят, че той беше редактор и то добър редактор и издател. През 1933 г., ако не се лъжа, той започна издаването на в. „Весела дружина“ като седмичник. Това е един от най-хубавите вестници за деца, издаван някога у нас. В него работеха и двамата братя на Емил — Лъчезар и Веселин. Веселин

беше неуморимият администратор на вестника, пласираше го в училищата, намираше настоятели, събираше абонаментите, беше връзката между редакцията и читателите. Вестникът стана най-обичан и най-популярен сред малки и големи. Не зная да е имало друг седмичник за деца с такъв голям тираж, с такова голямо влияние, който да се търси и чете така жадно. В него се поместваха не само занимателни приказки, разкази, романи с продължение, пътеписи и стихотворения, но и ребуси, и, хумор, и интересни игри и забави. Всичко това се дължеше на Емил Коралов, който беше душата на: вестника, вложил цялата си дарба на писател и редактор, на модерен, съвременен издател. Това изключително голямо дело на Коралов за жалост все още не е оценено по достойнство. То е не само важно и твърде съществено свидетелство за една всестранно надарена личност. То раздвижи нашата литература за деца, привлече млади и стари творци, който написаха произведения, оставащи завинаги в златния фонд на българската словесна съкровищница за деца. То оказа голямо влияние за възпитанието на поколения български деца и остава неделима част от делото на Коралов като гражданин и творец.

Заедно с вестника Емил Коралов започна и библиотека „Весела дружина“. В нея се заредиха романи—цяла поредица от приключения, пътеписи, съвременни и фантастични творби, между които хубави книги написа и съпругата му Милка Петрова. Извън българските автйри, Емил започна да издава и преводни произведения и с това внесе нов елемент в своята издателска дейност. Навъдиха се персонажи, които станаха синоним на героизъм, на трудов подем, на родолюбие, на нравствени добродетели. Романите на Коралов завладяха умовете и сърцата на хиляди млади читатели. Те имаха същото звучене, както книгите на Майн Рид, Емилио Салгари и фенимор Кулер. Подобно на Жюл Верн, Емил Коралов навлезе дълбоко във фантастиката, някои от предвижданията му сега се осъществяват. Нека думите ми не звучат пресилено. За времето, преди близо седем десетилетия, това бе точно така. А и самите негови романи са добро доказателство — „Приключенията на Жари“ са цяла поредица, „Градът на окованите“, „Човекът на бъдещето“, „Островът на вечното слънце“, „Хората на бъдещето“, „Слънцето на поробените“. Емил Коралов беше ^y един от малцината, който написа и много други произведения за деца с чудна фантастика.

Емил Коралов имаше Верен поглед за стойността на литературните творби, беше добър критик. Изкушавам се да цитирам една негова рецензия за моя книга, поместена в сп. „Просвета“ — орган на Съюза на българските учители, год.1, кн.5., за да покаже лаконичността на оценката и искреността, която се усеща от всяка дума: .

„Горски ягоди “ весели стихове от Атанас Дуиков, издание на книгоиздателство „Хемус“.

Атанас Дуиков неуморно се грижи да поднесе на своите малки читатели колкото може по-духовити, по-звучни и весели стихове. Ис книжката си „Горски ягоди“ той е успял наистина да достави хубава радост за неуморните поддръжници на българската художествена книга. Почти всички откъси в тази спретнато издадена, с хубави рисунки на Илия Бешков книжка говорят, че авторът е направил крачка напред от по-ранните си книжки и по непосредственост на темите, ѝ по чистотата на стиха, и по живата реч. И тук вече много рядко се срещат редове, сложени само заради хубавата рима. Изобицо „Горски ягоди “ е една от хубавите книжки, излезли през този сезон,

Ем. Коралов

Давам гласност на тази рецензия, защото подчертава една друга характерна черта на Емил Коралов — неговото отношение към по-младите и онова топло другарско чувство, което говори толкова положително за човека и твореца. Той можеше и да не я напише, както не написаха мнозина други, които дискретно ме потупваха по рамото. Но Емил на дело показва, че иска да насърчи, да протегне десница, да окаже другарска помощ.

При срещи по събрания или на улицата, в редакции и печатници, при литературни четения двамата сме разговаряли по различни въпроси. Някои от тях съм си записвал и сега ми се ще да ги споделя.

Аз пишех с псевдоними. Той също остана да живее в нашата литература с псевдоним, а не с фамилното си име. Питал съм го:

— Откъде взе това име ... Коралов?

Той ме погледна с топлите си очи:

— От корал. То е морско животно, наподобяващо растение и има червен цвят. От корал правят огърлици и има цели Коралови острови.

— Защо тъкмо него избра за псевдоним?

— Защото ми харесва и символично изразява произхода и убежденията ми. При това Коралов е изразително и оригинално, не се повтаря, поне аз не съм го срещал.

— А Тодор Харманджиев?

— Неговото име съвпада с това на македонския войвода Тодор Александров, твърде нашумяло в онова време.

Удивлявах се на дружбата, която съществуваше между Емил и Тодор Харманджиев. Затова веднъж го запитах как са се сприятелили.

— С Харманджиев се познаваме още от гимназията. Той е хубав човек, жизнерадостен и шегобиец. Пълен е с вицове и може да ги разказва до утре сутринта. Цяла енциклопедия на вицове. Но и талантлив — познава езика ни до съвършенство.

— Не сте ли се скарвали понякога?

— Не! Няма за какво. Спорили сме. Той е много високателен, неотстъпчив, особено когато се чувства прав. Иначе е душа човек. И много етичен.

— Вашата дружба продължава и до сега.

— Да и ще я продължим до края на живота си, че и на оня свят, ако има такъв. Започнахме заедно като съавтори, сега продължаваме дружбата си като добри приятели.

Удивляваше ме работоспособността на Емил Коралов. Вярно е, че неговото семейство не беше малко, трябваше да го изхрани и отгледа и той извърши това с голяма любов и още по-голямо старание. Тъй като всички чакаха на неговите две ръце трябваше да работи, да пише, да издава. Чудел съм се, откъде намираше толкова време да пише, да създава книги с разкази и романи...

След избухването на Втората световна война и нахлуването на хитлеристката армия в Съветския съюз Емил, както милиони честни люде, беше убеден, че тевтонците не само няма да победят, но ще бъдат разгромени.

— Велик народ — казваше Емил Коралов, — но идиот ги командва. И затова ще плаща, заради един налудничав ефрейтор!

Мобилизираха мнозина. По едно време виждам Емил в униформа — беше мобилизиран в някаква военна част.

— Изпращат ме в Белград — сви устни той и поклати глава. — Иде ми да избягам от кожата си! Но какво да сторя? Вързан съм.

Вълнуваше го семейството, грижата за издръжката на децата, за тяхното здраве — имаше болен син.

В Белград Емил беше командирован в редакцията на вестник „Устрем“. Там прекара доста месеци. Но и през това време, въпреки трудностите, той не престана да пише, да твори...

След общо четиринадесет години редактиране и списване на „Весела дружина“, вестникът спря и Емил Коралов известно време работи като редактор във вестник „Септемврийче“, където остави трайна следа, прилагайки своя многолетен опит, придобит през годините. След това постъпи като редактор в издателство „Народна младеж“. Там заработиха заедно с Марко Марчевски, Здравко Сребров и Иван Хаджимарчев.

Трябва по справедливост да подчертаем, че Емил Коралов остава в нашата литература и с това, което сътвори преди девети, но истински като творец той се открие след това събитие. Тогава се явиха и най-зрелите му творби: „Септемврийци“, „Дъщерята на партизанина“, „Училище за смелите“, „Каблешково гори“, „Отражения в Марица“, „Неспокойна летопис“, „Двубоят“, „Всеки има своя ден“, „Чинарите зашумяха“ и редица други.

Емил Коралов беше мек по душа, добряк по сърце и безкрайно внимателен и етичен. Един ден телефонът иззвъня и аз задъхан грабнах слушалката. Обаждаше се Емил.

— Ха честито! Излязъл е сборник с разкази на словашки език. Има и твой разказ!

— Какъв сборник?

- „Златен клас“ се казва. Иди в чешката книжарница да си го купиш!

Купих го. И там видях преведени на словашки език разкази от Елин Пелин, Георги Райчев, Ран Босилек, Калина Малина, Ангел Каралийчев, Д. Кардашев, Николай Райнов, Николай Фол, Светослав Минков, Симеон Андреев, Асен Разцветников, Константин Константинов, Тодор Харманджиев, Димитър Шишманов, Емил Коралов и един разказ от мен.

Сборникът беше угодно издание на издателство „Матица словашка“ в Братислава, а преводите бяха дело на неуморимия наш сънародник Атанас Русев — Сам, направил достойние на словашките читатели и много други български автори и творби...

И ето че долетяха до нас слухове за заболяването на Емил. Разредиха се нашите срещи. Веднъж-дваж го посетих вкъщи. Макар и в такова състояние, той продължаваше да работи на машината. Срецнахме се един

ден в Борисовата градина и го поканих в читалище „Алеко Константинов“ на обсъждане на „Чинарите зашумяха“.

Приключих с обсъжданията — отклони поканата ми той. — Колкото и да са ми полезни, уморих се вече. Имал съм стотици обсъждания. Благодарен съм на читалищните дейци. Може би с Димитър Талев и Георги Караславов сме посетили най-много читалища в страната и все на срещи.

Пак в Борисовата градина ги срещнах неочаквано заедно с писателя Георги Русафов — Леро. Емил не ми хареса — беше отслабнал, умърлушен, гледаше разсеяно. Русафов го водеше под ръка. Това беше нашата последна среща...

Петър Динеков

Спомени далечни

Искам да се Върна към ранните си спомени за Емил Коралов. Познавах неговото име още от гимназиалните си години. Бях го срещал в три книги: „Белият конник“ (1926), „Луната и прокурорът“ (1927) и „Дни и нощи“ (1928). Но имаше и едно друго обстоятелство: В III мъжка гимназия „У. Гладстон“ в София бях съученик с неговия брат Лъчезар Станчев. Наистина той бе дда класа преди мен, но се познавахме добре. Лъчезар имаше един неразделен приятел, който живееше на ул. „Пиротска“ недалече от нас — Атанас Драгиев, един от най-културните млади хора, които съм срещал през живота си. Човек с живи умствени интереси, с огромни познания в литературата и изкуството. Живееше с книгите, бих казал — поглъщаше книги. Такъв остана до края на живота си — завърши романска филология и бе университетски преподавател по френски език. Срещах се с него, обичах да разговаряме за поезия, имаше тънък естетически вкус и това още повече ме сближи с приятеля му Лъчезар Станчев.

С Емил Коралов съм се запознал вероятно след завършване на гимназията, като студент в Софийския университет, а може би и в редакцията на „Литературен глас“, където и двамата печатахме — той като по-утвърден писател, а аз правех първите си литературни стъпки. За начало- то на нашето познанство говори подареният екземпляр от романа на Емил Коралов „Великата жажда“ с надпис: „На Петър Динеков приятелски спомен“ с дата 24.XII.1930 г. През януари 1931 г. публикувах рецензия за романа във „Вестник на жената“. Година Преди това бях публикувал рецензия за първата книга на Лъчезар Станчев „Безшумни дни“.

Емил Коралов следваше немска филология, но по-често го виждах в писателска среда, в редакциите, в литературните сладкарници. Висок, строен, с привлекателна фигура, с приятно, красиво лице, добре облечен, сериозен и сдържан, говореше сравнително малко. Още в онези млади години имаше у него нещо достойно, някаква мярка, която вдъхваше и уважение, и доверие. Защото сдържаността и чувството му за достойнство не бяха израз на някакво високомерие, още по-малко на самовлюбеност. Познавам и разговорливия Емил Коралов, който открито споделяше своите

размисли и мнения, и добрия компаньон В приятелски сбирки и срещи. През Втората половина на тридесетте години и двамата участвахме в сп. „Златорог“. Беше се създавала традиция за вечерни семейни събирания на сътрудниците един път в месеца в някой ресторант (много често В „Юнион-палас“, срещу Археологическия музей; сега сградата не съществува). Емил Коралов се оживяваше, с него можеше да се Води приятен разговор. В „Златорог“ той публикуваше не само разкази, но и театрални рецензии. Тогава в София имаше един голям театър — Народният — и всяка премиера бе събитие, за нея се говореше дълго и то не само в театралните и писателските среди.

Следях развитието на писателя Емил Коралов. От разказа той премина към голямата романна композиция; по-късно се появи и интересът му към детската литература, на която посвети много сили като автор и като редактор на популярния вестник „Весела дружина“. Не се наемам да изброя заглавията на повестите и романите, които написа за деца; те свидетелстват за огромно трудолюбие и удивителна творческа находчивост. Писателската продуктивност на Емил Коралов продължи след девети септември — появили се редица романи. Първият от тях бе „Септемврийци“, който излезе в няколко издания. Коралов го бе написал с голямо вътрешно вълнение, защото за него това бе роман не само за Септемврийското въстание, но и за духовния свят на неговите родители, за собственото му юношество, за личните спомени от едно историческо събитие, което той — юношата — непосредствено е преживял и в което е участвал.

Още в най-ранните си произведения Емил Коралов се насочваше към острите обществени проблеми, избираше герои с необикновена биография, силни личности, предпочиташе действията и постъпките с психологическо напрежение. Впечатление ми направи още първият му роман „Великата жажда“. Четох го с голям интерес. Няма да се връщам към тогавашната си рецензия; тя е писана преди повече от 60 години и не съм я препрочитал. Но помня любовта, с която младият автор бе се отнесъл към своите връстници-герои Иван Стаматов, Андрей Чернев, Надя Иванова, Вяра Стаматова, към техните устреми и надежди, към техните страдания и разочарования. Имаше нещо романтично в техните образи. Спомням си последната страница на романа. След опустошението, което е минало покрай тях, Андрей и Вяра намират себе си. От височи-

наша на Борисовата градина те гледат блесналите под залязващото слънце златни куполи на „Александър Невски“: „Слънцето залезе, градът потъна в мъгливата синкава далечност. Андрей Чернев и Вяра Стаматова тръгнаха назад, почти притиснати един до друг. И неусетно, в мъгливата далечност пред тях почнаха да трептят тук-там светлини, все по-ярки, и скоро градът отново израстна блестящ, нов, чуден, пълен с живот. И унесени, тия двама млади хора се изгубиха бавно из шумните улици на града, тия улици, където и при най-големите страдания животът никога не затихва, всякога трескав, всякога същият, всякога нов.“ Нека не се учудваме на младежката вяра на автора — когато романът излиза, той е само на 24 години.

Няма да обсъждам цялостното литературно развитие на Емил Коралов; искам да се върна назад, към неговото начало. Коралов се появи в българската литература с една група писатели от някогашния Врачански окръг. Две от първите си книги издаде заедно с близки приятели и с по-малкия си брат: „Белият конник“ с Т. Харманджиев, „Дни и нощи“ :: с Орлин Василев, Т. Харманджиев, Лъчезар Станчев и Ив. Велев. Наистина това не са единствените писатели от двадесетте години, родени в Североизточна България; от този край са Дим. Осинин, Г. Цанев, Н. Хрелков, Мл. Исаев, Анг. Тодоров и др. Но тук става дума за група писатели, по-гясно свързани както биографично, така и литературно, ! Ако в тяхното начално творчество преобладава поезията (Коралов, Харманджиев, Л. Станчев, Велев), по-късно двама от тях се насочват ^ изключително към разказа и романа (Коралов, О. Василев); напоследък към прозата премина и Харманджиев. Съществува дълбока идейна (бих казал — и емоционална) връзка между тези писатели. И тази връзка е | Септемврийското въстание с неговия подвиг и с неговата трагедия. : Когато говорим за септемврийска литература, обикновено разбираме творчеството на Гео Милев, Ас. Разцветников и Н. фурнаджиев в поезията и на А. Страшимиров, Анг. Каралийчев и Крум Велков в прозата; понякога споменаваме и „Огненият обръч“ на О. Василев. Смятам, че кръгът от имена трябва да се разшири. Помня първото си докосване до прозата на Емил Коралов и Орлин Василев — „Прокурорът и луната“, разказите в „Дни и нощи“ „Бялата пътека“, дори „Великата жажда“, където главният герой е участник в Септемврийското въстание, току-що излязъл от затвора. Авторите на тези произведения не бяха

наблюдатели на събитията, а идеха от самата бездна на революцията. Бащите им бяха създатели на комунистическите организации в селата, народни учители, които са будели социалното и класовото съзнание. Да Вземем примера със семейството на Емил Коралов — неговият баща е основател на партийната организация във Вършец (1911 г.). В тяхната къща през септември 1923 г. пренощуват В. Коларов и Г. Димитров, пристигнали нелегално от София, за да ръководят Въстанието; къщата след въстанието е опожарена. Синовете Емил и Лъчезар, още ученици, са свидетели на много политически събития, израснали са в атмосферата на социалната борба, докоснал ги е пламъкът на революцията. Ето откъде иде основната идейна и емоционална еманация на произведенията на писателите от Врачанския край. Неотдавна препрочетох стихотворенията на Годор Харманджиев и Лъчезар Станчев В „Дни и нощи“ — полъгнаха ме свежестта на младостта и огънят «а времето, тръпката на юноши, които са преживели бурята и са выпльтили в поезията си опустошението, настъпило след нея. Но са отразили надеждите на младите сърца. Мисля, че някои от тези стихотворения, колкото да носят следите на първи поетически дръзновения, са едни от добрите им творчески завоевания. Това важи и за прозата на Емил Коралов и Орлин Василев.

Ще припомня два поетически откъса:

Колко дни, колко нощи и дни са изминали!

- Гледай, пада небето спокойно, дълбоко и чисто;

о, безкрай ще Вали това снежно, голямо небе,

то ще скрие следите на тия жестоки години,

и ще бъдат простени безброй грехове ...

Сякаш продължение на стихотворението „Сняг“ на Лъчезар Станчев е „Светлина“ на Т. Харманджиев:

Ний живеем и глъхнем сами

в тишината на страшни години,

дето всеки от нас ще премине .

В монотонни мълчителни дни.

.....

Но понякога чувам през ясните дни

как пространството ясно шуми и говори,

и унесен аз дишам от Всички простори,

от ухания въздух на всички страни.

И отново събужда се мойто сърце и безкрайната мъка угасва, и желал бих да вярвам с открито лице в любовта и човешкото щастие ...

Бих казал, 8 тази емоционално-художествена тоналност се движи и ранното творчество на Емил Коралов. Не се спирам на неговите стихотворения от „Белият конник“, защото той е преди всичко прозаик, с прозата си живее в съзнанието на българските читатели. Но когато се Връщам със спомените си към неговата младост и младостта на най-близките му литературни приятели и спътници, не мога да не го виждам в една интересна творческа група. Тя влезе в живота на нашата интелигенция в мъчително Време, със свой мисловен и емоционален свят, и не мина незабелязано в развитието на българската литература—принадлежи на нейната история.

-Завършвам тези размисли с още един спомен. През последните години срещам в Борисовата градина понякога Емил Коралов. Знаех—той тежко боледуваше. Разменяхме няколко думи и се разделяхме. Предполагах, че по- дългият разговор би бил мъчителен за неговото състояние. Отдалечавах се и поглеждах: той се движеше бавно, но неговата фигура бе изправена, бе запазила цялото си достойнство. Имах впечатлението, че времето и болестта не бяха успели да накърнят познатия образ на човека и писателя. Това е последният ми спомен за Емил Коралов.

Христо Радевски

Бегли спомени за Емил

През 1926 година, мисля, се сближихме с Тодор Харманджиев, с когото известно време живяхме в една квартира. Доколкото си спомням първата ни квартира беше от източната страна на сегашния Дворец на културата. Но тя, въпреки бедняшката ни непретенциозност, ни се видя твърде неудобна. И, както е прието да се казва, „една прекрасна нощ“, тайно от хазайката си изнесохме багажа. Можете да си представите какъв багаж е бил, щом го пренесохме на гръб до новата си — предварително наета — квартира на ул. „20 април“ №3. Една таванска стая с голямо изобилие на дървеници.

Мисля там се сдружихме с Емил Коралов, който беше много близък с Харманджиев. По това време те издадоха съвместен сборник „Белият конник“ — стихове от Харманджиев и стихове и проза от Коралов.

Коралов следваше немска филология. Аз бях записал френска филология и по някои предмети имахме общи лекции. Та на такава лекция някой ми го посочи: „Това е Емил Коралов“. Името му вече знаех от редактираното от Георги Бакалов списание „Нов път“ и от седмичното хумористично списание „Звънар“, на което и аз бях сътрудник. В „Звънар“ той се подписваше Корал и Запущалка. Пишеше духовити стихотворения, в които преобладаваше сатиричния тон. И досега си спомням едно негово злъчно стихотворение по случай посещението в София на белгийския политик Емил Вандервелд, един от ръководителите на Втория интернационал. А партията тогава пускаше злъчни стрели срещу социалдемократите, които у нас се наричаха широки социалисти. И естествено „Звънар“, като партийно списание, постоянно ги държеше под мерника си. А в „Нов път“ по това време блестяха имената на Асен Разцветников, Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев. И двете списания бяха спрени след агентата в катедралата „Света Неделя“ през април 1925 г.

Емил ми направи впечатление със стройната си и висока фигура, открито и красиво лице и светлокестеняви очи. Скромно, но чисто, спретнато облечен. И до последните ни срещи така съм го запомнил. В туй отношение той наподобяваше Светослав Минков. Имаше мек, плътен и,

както казват, кадифен глас. В говора си винаги като че бързаше. Особено ; когато разговорът биваше оживен, или пък се спореше за нещо.

Често се отбиваше в нашата таванска стая — било на разговор, било да излезем на разходка. Тогава обедните и вечерните разходки на ' столичната интелигенция се правеха главно по „Цар Освободител“ — или както се казваше ^по Царя“. Там беше главното столично „стъргало“. Маршрута на разходките биваше обикновено от двореца — сегашната Национална художествена галерия — до Ректората, или най-много до Орловия мост. Там се срещаме с познати, блъскахме се в навалищата, заглеждахме се в девойките, шегувахме се и обикновено декламирахме стихове. Особено място в репертоара ни заемаше Блок. Емил често повтаряше:

Все на свете, все на свете знают:

Счастья нет.

И которми раз в руках сжимают пистолет!

И си спомням, че много се възхищаваше от повестта на Иван Бунин „Митина любов“.

Наверно по някакъв вътрешен подтик се оформихме в малка компания: > Емил Коралов, Тодор Харманджиев, Веселин Ценов, студент по агрономия, който пишеше духовити хуморески в „Звънар“ под името Иенс, Стефан Станчев, по-късно професор по немска литература, и две девойки, също студентки — Катя и Ванчето. Фамилните им имена за съжаление не мога да си спомня. Тази компания правеше по-дълги дневни разходки из Борисовата градина. Дори имам запазена снимка от една от тях.

Нашите разговори — особено когато бивахме само с Тодор и Емил, разбира се — засягаха главно литературни въпроси.

Впечатления и спорове около прочетеното в литературния печат. В тия разговори и спорове Емил винаги биваше много категоричен.

И тогава един от любимите ни поети беше Смирненски. И веднъж Емил ми издекламира един стих, който ме плени:

А пролетта усмихва се като дете,

земята тръпне сред въздишки,

и стънцето за сватбен накит пак плете

копринно меките си нишки.

И не зная как — вероятно това беше хрумване на Емил — между нас се зароди идеята да издаваме вестник само с поезия.

Ниикакви разкази, ни

какви статии — само стихове. Интересно, че преди години в Лондон посетих такава редакция на вестник, който публикуваше само стихове. Но стихове от всички народи. А нашият лист беше само с български стихотворения. При това в началото — а началото беше и краят — на една малка група стихотворци.

Та след дълго умуване, нарекохме нашето отроче „Талаз“. И сътрудниците — както вече се каза — бяха ограничени: Емил Коралов, Тодор Харманджиев, Андрей Каменградов, Христо Радевски и Лъчезар Веронов. Веронов е Лъчезар Станчев, по-малкият брат на Емил.

Първият брой на този Вестник беше в обикновен вестникарски формат, четири страници, а вторият — прегънат, на осем страници. Всеки от нас участваше с по един цикъл стихотворения, които се оформиха на една или половин страница. А името на автора се пишеше в средата на цикъла и оградено в триъгълник от черни линейки. И оформянето беше, мисля, идея на Емил. Той изобщо доминираше в преценката на поместените стихотворения. Вестника ние си разпространявахме, като го разнасяхме и предлагаме на вестникарските будки. Средства за издаването му събирахме помежду си. И на втория брой фалирахме.

Нашето възторжено начинание беше посрещнато, доколкото си спомням, с мълчание. И навярно справедливо. Запомнил съм само отзивът на някакъв реакционен вестник, който писа, че е почнал да излиза нов левичарски вестник със съмнителни кабалистични знаци. Очевидно кабалистичните знаци за рецензента са били триъгълниците, които ограждаха имената ни.

Подкрепа не срещнахме и от нашия революционен печат. Няколко пъти молих Енчо Стайков, който тогава заедно с Цветан Стефанов редактираше в. „Младежка дума“ — орган на нелегалния Комсомол — да го отбележи във вестника. Той все уклончиво обещаваще, но съобщение във вестника не даде. Най-после открито ми каза, че според решението на партията никой партиен член не може да издава вестник на своя глава. А аз вече бях член на партията.

Единствената ни утеха бе, че Лилив (според съобщенията на Емил, който общуваше с него, бил му поднесъл двата броя с нашите писания) ласкаво се изказал за някои стихотворения. Лилиев беше деликатен човек и то се знае, нямаше да ни оскърби.

Аз не завърших университета — отдадох се на журналистика и общес-

твена работа. Емил, Тодор и другите завършиха и всеки тръгна по своя път

Но нашите пътища с Емил пак се кръстосаха. През 1934 година той почна да редактира седмичния литературен вестник „ЛИК“. Доколкото I си спомням вестникът се издаваше от издателство „Хемус“. То беше времето, когато фашизмът Вече тежко настъпваше В нашия обществен и културен живот. И ние—революционните журналисти и литератори — дирехме подходящи трибуни да кажем, колкото беше възможно, своето слово. Емил ме покани за сътрудник. А партийната ни писателска организация одобри това мое сближение с вестника. И задачата ми беше да ^ помагам на редактора да отстоява по възможност прогресивни позиции в 3 културния ни живот. Тогава почнах да публикувам редовно в „ЛИК“ прево-1 ди из съветската поезия и бележки за превежданите автори. Пиших къси полемични бележки из литературния ни живот. Безименни или с някакъв ' псевдоним.

Разбира се, това сътрудничество не беше леко. Защото партийната организация, чийто негласен представител бях във вестника, настояваше за по-остри и открити граждански позиции. От друга страна — самият Емил беше предпазлив редактор, а и вестникът се издаваше от авторитетно и съвсем не ляво издателство, макар че там излязоха съчиненията на Смирненски.

Сега никак не мога да си спомня какви разговори сме водили около спорни произведения—дневник не съм писал, но никога не сме стигали до I остри сблъсъци. И Емил ме разбираше, и аз го разбирах.

Веднъж ми каза, че написал роман за септемврийското въстание от 1923 г. И ме помоли да го прочета и да си кажа мнението. Даде ми го прочетох го внимателно и не помня какви бележки съм му правил. Но му казах, между другото, че е малко разтеглен и че твърде често употребява думата странно — когато не може точно да определи душевното състояние на дадено лице от романа. Моето мнение беше, че този роман „сега“ — тоест тогава — не може да се издаде. За това си даваше сметка и Емил. И романът беше публикуван след победата над фашизма и получи Димитровска награда.

Никак не мога да си спомня как завърши „ЛИК“. Дали цензурата го спря, дали издателството престана да го издава, или редакторът се от- каза от редакторството.

През 1933 година Емил започна издаването на седмичник за деца. Наричаше се „Весела дружина“. Съредактори, доколкото знам, му бяха Асен Разцветников и Ценко Цветанов. И двамата опитни и знаещи детската литература писатели. В тоя вестник аз бях — ако не е нескромно — един от „добре дошлите“ сътрудници. Макар че не сътрудничех така редовно, както в „ЛИК“.

След спирането на „Весела дружина“ Емил, мисля, се занимаваше само с писателска работа. Почнаха да излизат неговите романи за деца и възрастни. Но това е отделна тема. И всеки зает със своите работи, рядко се срещаме.

Когато бях главен редактор на сп. „Септември“ публикувах неблагоприятна рецензия за една негова книга. Той ми се обади по телефона. Разговорът беше доста труден и деликатен. Аз се чувствах неудобно. Все пак толкова дълго приятелство и такава постъпка от моя страна! Но бях убеден, че съм прав и че в отношенията към литературните явления не може да има приятелство. Обещах на Емил да пусна втора рецензия, която все пак да изтъкне главно хубавото в книгата — като отговор на първата рецензия. И поръчах такава рецензия. И въведохме в редакцията практика за една книга да се пишат две или повече критики. Тоест, да се публикуват различни гледища. Но в това време ни освободиха с Никола Фурнаджиев от редакцията като неблагоприятни редактори.

А с Емил отношенията ни полека се възстановиха. Той заболя. Пращахме си честитки по Нова година. И все се канехме с Харманджиев да го посетим. Но това не стана.

Последния път го видях в болницата. Видя ми се много блед и изтощен. Наскоро след това почина. И ето сега с тъга си спомням за дългогодишния приятел и неуморен писател, който твърде преждевременно си отиде.

Елена Станчева

За Емил и Милка

През пролетта на 1941 година Лъчезар беше назначен за учител по френски език в Ломската мъжка гимназия, а аз, също учителка по френски език — в Луковитската гимназия.

Неспокойно военно време. Беше започнала Втората световна война. София беше бомбардирана.

Започваше великденската ваканция, когато Лъчезар ми писа, че ще дойде в Луковит да ме вземе, за да отидем заедно в София и се сгодим. Беше чудна пролет.

От Луковит заминахме с вечерен влак. Поради бомбардировките влаковете се движеха бавно, без светлина. В София пристигнахме много късно. На гарата нямаше никакъв превоз. Пълна тъмнина. Всички прозорци на сградите бяха затъмнени с черна хартия. Движихме се с малки фенерчета. Лъчезар реши, че е най-добре да отидем до дома на брат му Емил, който живееше близо до Орлов мост. Обади му се по телефона. Емил веднага ни покани. Беше сам. Жена му Милка с двете им деца Ясен и Андрей, с майка му Донка и сестра му Райна бяха евакуирани в село Буган, Врачанско, при зет им доктор Цанко Иванов. Емил по това време беше мобилизиран в гражданската отбрана. Нямаше право да напуска София (както и брат им Веселин). Спомням си, че Лъчезар ме беше запознал с Емил съвсем случайно на ул. „Граф Игнатиев“, когато отивахме на кино. Направи ми впечатление — млад, висок, строен, усмихнат Току-що бях прочела романа му „Непримиримите“ и имах възможност да изкажа впечатленията си с няколко думи, понеже с Лъчезар закъснявахме за филма...

След дълго лутане из тъмните улици на военна София пристигнахме пред жилищната кооперация, в която живееха Емилови. Лъчезар освети звънеца и натисна копчето. Емил слезе по стълбите от първия етаж също с фенер и дойде да ни посрещне. После ни въведе в техния просторен, обзаведен с вкус апартамент, с богата библиотека и камина. Всичко ме вълнуваше. Но Емил така непринудено, сърдечно, по братски ни прие, че аз не се почувствах неудобно. Скоро щях да вляза в тяхното голямо и задружно семейство.

След скромна вечеря и мил, задушевен разговор Емил предложи да лягаме, защото беше забелязал голямата умора от трудното пътуване. Мене ме настани в спалнята, а двамата с Лъчезар останаха да спят в хола. Пожелавайки ми „лека нощ“, Емил каза: „Ели, ако чуеш сирената, веднага ела при нас в хола, където няма прозорци“. Но до сутринта всичко беше спокойно.

Когато ваканцията свърши, ние с Лъчезар се завърнахме в Луковит и Лом. Тъгувахме, че сме разделени.

Войната се разрастваше. Всеки изминат ден ни носеше вълнения и изненади. Живеехме с тревогите на неизвестното.

Най-после завършихме благополучно учебната година и бързахме с нетърпение да отидем в София и да направим сватбата.

На следния ден след пристигането ни Лъчезар ми каза, че Емил и Милка ни канят у тях на гости. Аз много се зарадвах, че най-после ще се запозная с Милка. Бях я виждала на сцената на Алианс франсез, където изнасяше интересни сказки на френски език, представена от проф. Жорж Ато. Лъчезар много ми бе говорил за нея. Знаех, че е учителка по френски език в една от софийските девически гимназии, че ученичките много я обичали, че имала голям успех и като писателка. Знаех, че беше учила и следвала в Париж. Но сега открих отблизо голямото ѝ обаяние. От пръв поглед ме плениха нейните грейнали очи, умението ѝ да разговаря и общува. Взела беше от „онзи“ град всичко хубаво — финес, обноски, култура.

Милка и Емил искаха във всичко да ни помогнат за сватбата. Въпросите, които обсъждахме, бяха все около предстоящото събитие. Лъчезар искаше да поканим писател за кум. По това време той беше нашумял млад поет. Решихме да поканим Елин Пелин. Аз повече слушах и по-малко участвах в разговора. Емилови предложиха Лъчезар веднага да се обади на Елин Пелин. За щастие той си беше къщи и си уговориха среща в американската сладкарница на тъгъла на ул. „Раковски“ и „Граф Игнатиев“. Лъчезар отиде на срещата с вълнение. Когато поканил Елин Пелин да ни стане кум, той отговорил, че приема поканата с удоволствие, стига самият Лъчезар да не е суеверен, тъй като кумувал на едни младоженци, които се развели. Лъчезар казал, че не е суеверен и уговорили нова среща в дома на Елин Пелин, на която да отида и аз.

Спомням си голямото вълнение, което изпитах, прекрочвайки прага в дома на известния писател. Посрещнаха ни сърдечно — Елин Пелин,

прекрасната му съпруга Стефанка и хубавите им деца — Елка и Боян. Те имаха ’ нова къща с цветна градина на ул. „Журналист“ №12. Лъчезар и аз бяхме . очаровани от топлата атмосфера в семейството и обстановката в дома им. След това се срещнахме с Милка и Емил и те с удоволствие се включиха в подготовката за сватбата.

Емил и Лъчезар много добре се разбираха. И след нашата женитба тази , дружба продължи. Ходехме семейно на театър, на опера. Спомням си, че първата Нова година те ни поканиха да бъдем заедно на новогодишния бал ' в зала България. Милка и Емил бяха прекрасни. Не си спомням по-красива новогодишна вечер.

По това време Емил, вече издал няколко романа, беше известен автор, а не малък престиж имаше и с в. „Весела дружина“, където следваха фантастичните му творби за деца и юноши, като „Градът на Жари и Морското момиче“ и др. Излизането на вестника се чакаше от децата с нетърпение. Споделяла съм с негови колеги писатели, които тогава са били деца, за | големия интерес към творбите на Емил Коралов и „Весела дружина“. Неотдавна във вестник „АБВ“ един читател беше писал защо не се преиздадат 1 интересните романи на Емил Коралов, като „Жари и Морското момиче“, | забавните истории за „Бежо, Бързолет и Летка“ на Лъчезар Станчев, които следваха във в. „Весела дружина“. А аз бих казала, защо да не се преиздадат и приключенските романи на Милка Петрова — Коралова?

Зная от Лъчезар някои подробности около създаването на „Весела дружина“ — идеята е била на Милка и тя изписала заглавката на първия брой, която после била рисувана от художника Стоян Венев, илюстратор на вестника. Милка е сътрудничела най-редовно и е имала голям успех.

По-късно, когато Лъчезар като стипендиант заминава на специализация в Париж, Емил Коралов поканил за съредактори на вестника писателите Асен Разцветников и Ценко Цветанов. „Весела дружина“ продължила | да излиза, докато по време на бомбардировките над София една бомба пада върху зданието, където се помещавала редакцията и го унищожила. Тогава тя се намирала на ул. „Стефан Караджа“, където сега се издига сградата на Сатиричния театър. 1

Знам, че Милка пожела заедно с Лъчезар да участват в конкурс за написване на учебник за трети прогимназиален клас по френски език. Емил ги насърчи. Лъчезар и Милка работиха с разбиране и доста упорито. Затова не беше изненада, че спечелиха конкурса—и двамата бяха квалифицира-

ни специалисти. Успехът беше добре дошел, особено за нашето младо семейство, което още нищо си нямаше.

Милка беше много добра съпруга и чудесна майка. Грижеше се всеотдайно за своите хубави и добре възпитани деца Ясен и Андрей. Тя държеше те от малки да учат френски език и полагаше много грижи за това. Беше енергична и жизнерадостна. Освен обичта и грижите, които отдаваше на семейството си, тя обичаше да кани гости по различни случаи и неведнъж ни е изненаждала с приятни приеми, с топла атмосфера, която умееше да създава с някакъв особен финес.

Веднъж бяхме поканени с Лъчезар от мама Донка и Веселин да им гостуваме няколко дни във вила „Винкич“, в която живееха под наем. Тя се намираще в Княжево, близо до вилата на проф. Михаил Арнаудов. Там беше много по-спокойно отколкото в София. Една сутрин, когато подреждах леглото, под дюшека открих една дебела книга и попитах свекърва ми, дали да я взема, а тя ми каза: „Не, Ели, това е роман на Емил, в него пише за Септемврийското въстание — „Септемврийци“, тука го крием. А Милка е изпратила един екземпляр в Северна Африка на своя приятелка францужойка“.

След септември 1944 г. Емил и Лъчезар продължиха издаването на в. „Весела дружина“. Веднъж Емил ме покани да преразкажа накратко края на романа „Смелите мореплаватели“ от Ръдиард Киплинг, който следваше във вестника от брой в брой, а искаха да започнат нов роман също с продължение. Приех с удоволствие. Много приятно ми стана, когато Емил ме похвали, че добре съм го преразказала и после напечата текста във вестника.

Емил беше смел и решителен, имаше богат издателски опит. Той ни насърчи да започнем с Лъчезар библиотека „Незабравки“, където се публикуваха разкази за деца и юноши от видни български автори. Лъчезар беше редактор, а аз бях поела ролята на издател на библиотеката. Вера Лукова беше художникът. Излязоха разкази от Елин Пелин, Георги Райчев, Калина Малина, Стоян Даскалов, Емил Коралов и др. Библиотеката издържа една година и я спряхме. Спря и „Весела дружина“. Дватамата братя Емил и Лъчезар бяха поканени за редактори в издателство „Народна младеж“.